

Е.С. Аяған, И.С. Өтеубаев

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті,
Қазақстан, Қарағанды қ.,
e-mail: office@ksu.kz, e-mail: ayagan69@mail.ru

**ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ:
АКМЕОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛ**

Мақаланың мақсаты – педагогикалық қарым-қатынастың ерекшеліктерін, мазмұнын, қызметін, қарым-қатынас типтерін және т.б. ашып көрсету; педагогтың кәсібилігін дамытудың міндеттерін шешудің акмеологиялық тұрғыларын, қарым-қатынас стильдерін, педагогтың қарым-қатынасының стратегияларын негіздеу.

Акмеологиялық жобалау өмірдің стратегиясымен, мінез-құлық немесе кәсіби қарым-қатынасын жетілдірудің анықтамасымен байланысты жеке жұмыс үшін қолданылатыны кеңінен ашылған. Акмеологиялық кеңес беру – бұл педагогтардың кәсіби қызметтердің қарым-қатынас шыңына жетуге көмек көрсетеді. Қарым-қатынас жасау бірігіп жұмыс жасауды ұйымдастыруға, жоспар құруға және оны талқылауға, оларды жүзеге асыруға көмектеседі. Адамның қарым-қатынас жасау мақсаты артып келеді: әлем туралы білім алуы мен жеткізуі, оқу мен тәрбие, адамдардың бірігіп әрекет етуінде олардың ақыл-парасатты іс-әрекеттерді келісіп жасауы, жеке және іскерлік өзара қарым-қатынасты айқындау және орнатуға талдау жасалды. Акмеология – кәсібилікті дамытудағы негізгі тәсілдемелерді (подход) оқып-зерттейтін ғылым. Ол сол сияқты, өзін-өзі жетілдірудің табыстылығын анықтайтын факторларды, жағдайларды, механизмдерді және тұлғаның өзін-өзі жетілдіруін кәсіби мамандығында, тұтастай алғанда, өмірінде өзін-өзі жетілдіруінің қарым-қатынасын анықтайды. Акмеологиялық түсінікте дамудың басты мазмұны озық прогрессивтік және гуманистік даму болуы керек (басқа емес, әсіресе, өзімшілдік), жеке тұлғаның өзін-өзі жандандыруы және өзін-өзі таныту, қарым-қатынас мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: акмеология, қарым-қатынас, құзыреттілік, педагог, мұғалімнің дамуы, мұғалімнің дайындығы.

Y.S. Ayagan, I.S. Utebayev
Karaganda State University named after Y.A. Buketov, Kazakhstan, Karaganda,
e-mail: office@ksu.kz, ayagan69@mail.ru

Features of Pedagogical Communication: Acmeological Approach

The article is of an overview nature, the researchers describe the features of pedagogical communication, the goals of pedagogical communication, as well as the functions of communication, types of information in communication, etc. The authors reveal paralinguistic and extralinguistic systems of signs in pedagogical communication, proxemics as directions of nonverbal means of communication. The purpose of the article is to reveal the features of pedagogical communication, content, functions, types of communication, etc.; to justify the acmeological approach in solving the problems of developing the teacher's professionalism, improving communication styles and communication strategies of the pedagogue.

As results, the authors reveal some of the problems in communication. Moreover, they emphasize that acmeological design is used for individual work related to the strategy of life, the definition of improving behavior or professional communication. Acmeological counseling is an aid to pedagogues in reaching the top of their professional services. Acmeology helps to identify factors, conditions, mechanisms determining the success of self-improvement and relationship self-identity to professional occupation, in general, in life. In acmeological understanding, the main content of development should be advanced progressive and humanistic development (not other, especially egoistic), problems of self-improvement and self-education of the individual.

Key words: acmeology, pedagogical communication, competence, teacher, pedagogue development, professional development of pedagogues.

Е.С. Аяған, И.С. Утембаев

Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова.
Казахстан, г. Караганда, e-mail: office@ksu.kz, e-mail: ayagan69@mail.ru

Особенности педагогического общения: акмеологический подход

Статья носит обзорный характер, в ней изложены особенности педагогического общения, описаны цели педагогического общения, функции общения, типы информации при общении и др. Авторы раскрывают паралингвистические и экстралингвистические системы знаков в педагогическом общении, проксемику как направления невербальных средств общения. Цель статьи – раскрыть особенности педагогического общения, содержание, функции, типы общения и др.; обосновать акмеологический подход в решении задач развития профессионализма педагога, совершенствования стилей общения и стратегий коммуникации педагога. Как результаты авторы раскрывают некоторые из проблем в общении. Причем они подчеркивают, что акмеологическое проектирование используется для индивидуальной работы, связанной со стратегией жизни, определением совершенствования поведения или профессионального общения. Акмеологическое консультирование – это помощь педагогам в достижении вершин общения профессиональных услуг. Акмеология помогает выявлять факторы, условия, механизмы, определяющие успешность самосовершенствования и отношения самосовершенствования личности к профессиональной профессии, в целом в жизни. В акмеологическом понимании главным содержанием развития должно быть опережающее прогрессивное и гуманистическое развитие (не другое, особенно эгоистическое), проблемы самосовершенствования и самовоспитания личности.

Ключевые слова: акмеология, педагогическое общение, компетентность, учитель, развитие педагога, повышение квалификации педагогов.

Кіріспе

Қарым-қатынас адамның әлеуметтік, сананы жеткізуші, ақыл-ой, адам тіршілік иесі ретіндегі қарым-қатынасы қажеттілік мақсатынан басталады.

Бұл логикалық ой талданған жануарлармен мен адамдардың тұрмыстық қарым-қатынасын анықтай отырып, адамның адами қарым-қатынасты қалпына келтіруді қарастыра отырып, олардың байланысының екі типін (түр-тұрпатын) анықтауға болады: табиғатпен байланыс және тірі тіршілік иелерімен байланыс.

Бірінші типті өзінің тіршілік ету жағдайын және өзін қоса алғанда, қоршаған ортаны тануға және жаңадан қайта жасауға, қайта құруға бағытталған адам белсенділігінің ерекше түрі ретінде анықтауға болады. Адамның қызметі материалдық және рухани-мәдениетке, өзінің мүмкіндігін қайта құруға, өзгертіп, түрлендіруге, табиғатты қорғауға және жетілдіруге, қоғам құруға және оның белсенділігінсіз табиғатта жүзеге асырылмайтындардың бәрін жасауға бағытталған.

Екінші тип өзара әрекеттесуші болып ақпараттармен алмасушы тірі тіршілік иелері болып табылады. Бұл тип ішкі және өзара байланыс түрлерін қарым-қатынас деп есептейді.

Қарым-қатынас барлық тіршілік иелеріне тән, тек қана адамда ең жоғарғы формаларда саналы түрде көрінеді.

Мақаланың мақсаты – педагогикалық қарым-қатынастың ерекшеліктерін, мазмұнын, қызметін, қарым-қатынас типтерін және т.б. ашып көрсету; педагогтың кәсібилігін дамытудың міндеттерін шешудің акмеологиялық тұрғыларын, қарым-қатынас стильдерін, педагогтың қарым-қатынасының стратегияларын негіздеу.

Зерттеудің методологиясы мен әдістері. Зерттеуде тұлғалық-бағдарлы, іс-әрекеттік, жүйелілік, гуманистік, акмеологиялық тұрғылар; психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау әдістері, тәжірибені жинақтау және салыстыру, рефлексия, педагогтың кәсібилігін дамыту бойынша жасалған ұсыныстар қолданылды.

Әдеби шолу

Қарым-қатынас жасау бірігіп жұмыс жасауды ұйымдастыруға, жоспар құруға және оны талқылауға, оларды жүзеге асыруға көмектеседі. Адамның қарым-қатынас жасау мақсаты қоғам өркендеп дамыған сайын жетіліп келеді: әлем туралы білім алуы мен жеткізуі, оқу мен тәрбие, адамдардың бірігіп әрекет етуінде олардың ақыл-парасатты іс-әрекеттерді келісіп жасауы, жеке және іскерлік өзара қарым-қатынасты айқындау және орнату. Сөйтіп, адамның қарым-қатынасы көптеген алуан түрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру құралы болып табылады: әлеуметтік мәдени, танымдық, шығармашылық этикалық, интеллектуалды (зияткерлік) өсу қажеттіліктері. Адамдар бір-бірімен әлем туралы

өздері түсінген ақпараттарымен, жинақтаған іс-тәжірибелерімен, қабілеттерімен, әдет-машықтарымен алмасады. Адами қарым-қатынас көп-салалы, көп пәнді, ішкі мазмұнына қарай ол сан алуан (Дергач, 2002, Дергач, 2008) [2].

Зерттеу барысында зерттеу әдістері арқылы қарым-қатынастың негізгі шарттары берілген:

1. Егер кем дегенде, екі адам қатынасса, әңгіме құрылады (айтушы, сөйлеуші – сөздің субъектісі және тыңдаушы – сөздің адресат иесі).

2. Пән немесе әңгіме тақырыбы.

3. Қарым-қатынас жүргізілетін ортақ тіл.

4. Қарым-қатынас мақсаты (Дергач, Зазыкин, 2003) [3].

Қарым-қатынас мақсатында адам белсенділігінің аталған көрінісі туады. Қарым-қатынас жасаудың 8 түрлі мақсатын атап өтуге болады:

1. Байланыс (байланыс орнатушы, нақты) – қабылдауға, хабарламаларды жіберуге екі жақтың да дайын екендігін білдіретін байланыс орнату және тұрақты өзара бағдар түрінде қарым-қатынас байланысты қолдау;

2. Ақпараттық (ақпаратқа толы, хабарландырылатын) – хабарлармен, хабарламалармен алмасу – сауал бойынша жауап ретінде қандай да бір мәліметтерді жіберу және қабылдау, сол сияқты, ой-пікірмен, түпкі оймен, шешімдермен алмасу және т.б.;

3. Түрткі болған (ынталандыратын, волонтерлік) – қарым-қатынас бойынша сол немесе басқа іс-әрекетті орындауға бағытталған әріптестің (серіктестің) ынталандыру белсенділігі;

4. Үйлестіруші – біріккен қызмет түрін ұйымдастыруда іс-әрекетті келісу және өзара бағдарлау;

5. Түсіну (аңғару) – хабарламаның мағынасын дәлме-дәл қабылдау ғана емес, серіктестердің ниетін, мақсатын, қобалжуларын, алаңдаушылықтарын, бір-бірінің жағдайын түсіну;

6. Жан толғанысын (сезім әрекеті) – серіктестіктегі қажетті эмоциялы әсерленушілікті сезіну, (жандандырып дамыту немесе ояту) – адам бойындағы ашылмай жатқан сезімі мен қабілетін ояту («сезімдерімен алмасу»), сол сияқты оның көмегімен өз қобалжуларыңыз бен жағдайыңызды өзгерту;

7. Қарым-қатынас орнату – жеке тұлғаға әсер ететін рөлдік, мәртебелік, іскери, тұлғааралық жүйеде және қоғамның басқа да байланыстарында өз орнын сезінуі және оны жеделдетуі;

8. Біқпалын тигізу – әріптестің жеке-мағыналық білімінің, тәртібінің, жай-күйінің, жағдайының өзгеруі, оның ішінде ниетінің, мақ-

сатының, ой-пікірінің, шешімінің, түсінік-ұғымының, қажеттілігінің, іс-әрекетінің, белсенділігінің өзгеруі;

9. Апеллятивтік, шағым (шақыру) – сұхбаттасушының назарын аудару, сөздік белгілер көмегімен сұхбаттасушыны топтан бөліп әкету, т.б. (Блонский, 2000) [4; 224].

Қарым-қатынас құрылымын 3 жақ немесе функцияға (қызмет) бөлу арқылы сипаттауға болады.

- Қарым-қатынастың коммуникативтік жағы немесе коммуникациясы, сөздің тар мағынасында, өзара қарым-қатынас жасаушы жеке тұлғалардың ақпараттармен алмасуы;

- Қарым-қатынастың интерактивті жағы өзара қарым-қатынас жасаушы жеке тұлғалардың өзара әрекеттесуін ұйымдастыруда болып табылады, яғни тек қана білімдері мен ой-пікірлері – алмасу ғана емес, сонымен қатар іс-әрекеттерімен де алмасуы;

- Қарым-қатынастың перцептивтік жағы серіктестіктердің бір-бірімен қарым-қатынас жасауы арқылы бірін-бірі танып білуі, қабылдау үдерісі және осы негізде өзара түсінушілікті орнатуы (Бодалев, 1998) [5].

Әрине, бұл қарым-қатынас жақтарының әрқайсысы бөлшектеніп, оқшауланып жүзеге асырылмайды, олардың бөлінуі талдау жасау мақсатында ғана жүзеге асырылған. Қарым-қатынастың барлық белгіленген бұл жақтары, яғни, адамдар арасындағы тікелей байланыс жағдайында аз топтарда, ұжымда бөлінеді. Көбінесе қарым-қатынас ортасында толқынды сызығы бар, жан-жақты үшбұрыш түрінде суреттейді. Бұл қарым-қатынас үрдісін қарастыру әңгімелесушіге ақпараттық, тәртіп және эмоционалдық деңгейлерде қарым-қатынас жасау дегенді білдіреді. Нақты осыған ұқсас түсінік – ұғым негізінде қарым-қатынастың 3 қызметі анықталады: жан-жақты үшбұрыштың жақтарын құрайтын коммуникация, интеракция және әлеуметтік перцепция.

Қарым-қатынастың 3 қызметі. Қарым-қатынас үдерісінде 3 қызметті бөліп алу осы функциялар қамтамасыз ететін әдіс-құралдарды оқып-үйрену мақсатымен теориялық деңгейде жүргізіледі. Өмірде қарым-қатынас үдерісі бір мезгілде айқындалады (көрінеді) және осы қарым-қатынас қызметінің қайсысының қандай да бір нақты сәтте қажет екендігін анықтау мүмкін емес. Коммуникация туралы тар мағынасында айтқанда, бәрінен бұрын, түсінік-ұғымдармен бірлесіп қызмет істеуде адамдар түрлі ұсыныстарымен, ой-пікірлерімен,

мүдделерімен, көңіл-күйлерімен, сезімдерімен, қондырғыларымен бір-бірімен бөліседі. Бұлардың барлығын ақпарат ретінде қарастыруға болады, сонда коммуникация үдерісінің өзін ақпараттармен алмасу үдерісі ретінде түсінуге болады. Дегенмен, коммуникативтік үдерісте тек қана ақпараттар қозғалысы болмайды, онда осы ақпараттармен белсенді алмасу да болады (Воробьева, 2006) [6; 24].

Негізгі бөлім

Адамдар арасындағы ақпараттармен алмасу сипаты, кибернетикалық қондырғылардан айырмашылығы былайша анықталады, яғни белгілер жүйесінің көмегімен әріптестер бір-біріне әсер ете алады. Басқаша айтқанда, мұндай ақпараттармен алмасу әріптестің мінез-құлқы мен жүріс-тұрысына, тәртібіне әсер етуді болжайды, яғни белгі коммуникативтік үдеріске қатысушылардың жағдайын өзгертеді. Бұл мағынада қарым-қатынастағы белгі еңбектегі қарумен тең. Бұл жерде коммуникативтік әсер бір адамның екінші адамға оның тәртібін, мінез-құлқын өзгерту мақсатымен психологиялық әсер етуі ретінде көрінеді. Мысалы, қарым-қатынастың өктем үні, тіпті сөйлесушінің бұйрық беруге құқығы болса да, ол наразылық білдіру ретінде қарастырылатын қарсылықты білдіреді немесе селқостықты танытады. Коммуникацияның тиімділігі бұл ықпал етудің (ықпал жасаудың) қаншалықты сәтті болуына байланысты өлшенеді. Бұл (белгілі бір мағынада) коммуникацияға өзара қатысқандардың арасында қарым-қатынас типінің өзгергендігін білдіреді. Таза ақпараттық үдерістерде ұқсас ештеңе болмайды. Одан әрі тек белгілердің біртұтас жүйесін қабылдау серіктестердің бір-бірін түсінуіне мүмкіндік береді. Әдетте, күнделікті тілде бұл ереже төмендегідей болады: барлығы бір тілде сөйлесуі тиіс, бұл өте маңызды, себебі коммуникатор және реципент коммуникативтік үдерісте үнемі орындарын өзгертіп отырады. Егер коммуникативтік үдерістің барлық қатысушыларына мағынасы белгіленген белгілер айқын болса, онда түрлі ақпараттармен алмасу олардың арасында болуы мүмкін.

Біздің серіктестеріміздің бізге жіберіп отырған хабарларының барлығын түсіну қарапайым мәселе емес. Күнделікті өмірде біз «Мен түсінбеймін» деген сөзді соншалықты жиі қолданбаймыз. Сонымен қатар, сіз өзіңізге әрқашан «Сөздерінің мәнісі неде?», «Серіктестердің ниеті

қандай?» деген сұрақтарды қоюыңыз керек. Біз Гетенің «Әркім қалай түсінсе, солай естиді» деген терең ескертуін ұмытпауымыз керек. Ал мүмкін біз шын мәнінде жай ғана нәрсені түсінгіміз келмейді немесе жағымсыз, қолайсыз нәрсе деп санаймыз. Осы жағдайларды сипаттау үшін элеуметтік психология лингвистикадан топтың барлық мүшелерімен қолданылатын мағынаның жалпы жүйесін білдіретін «тезаурус» деген сөзді алып қолданады. Бірақ мәселе мынада болып отыр, яғни тек бір сөздің ғана мағынасын адамдар бірдей түсінбеуі мүмкін. Оның үстіне Л.С. Выготский атап көрсетті: ой ешқашанда сөздің тікелей мағынасына тең емес, сондықтан қарым-қатынас жасаушылар дыбыстық тілде (сөйлеуде) лексикалық және синтаксистік жүйеде тек қана бірдей болмауы керек. Ал бұл тек коммуникацияны қызметтің кейбір жалпы жүйесіне енгізгенде ғана мүмкін болады. Сондықтан адами қарым-қатынас жағдайында тек қана өзіне тән ерекше коммуникативтік кедергілер болуы мүмкін. Олар элеуметтік немесе психологиялық сипатта болуы мүмкін. Бір жағынан, мұндай кедергілер коммуникативтік үдерістердің қатысушылары тілінде түрлі «тілде» айтылатын қарым-қатынастың жағдайын түсінбеуден болады, серіктестер арасындағы неғұрлым терең жоспардың айырмашылығынан да болады. Бұл тек қана басқа интерпретацияны туғызбайтын элеуметтік, саяси, діни, кәсіби айырмашылықтар болуы мүмкін. Осындай түрдегі кедергілер әріптестердің коммуникациясы бойынша түрлі элеуметтік топтарға байланысты психологияның себептерінен туады, олардың пайда болуында, әсіресе, жеке және қоғамдық қарым-қатынасының неғұрлым кең жүйесіндегі коммуникацияның қосылуында ерекше анық көрінеді. Коммуникация бұл жағдайда қарым-қатынастың тек бір ғана жағы ретінде көрінеді (Вульффов, 1995). [7].

Ақпараттық және коммуникациялық құралдар типтері (түрлері). Коммуникатордан шыққан ақпарат өз-өзінен екі түрлі болуы мүмкін: қозғаушы (түрткі болушы) және констатациялау (белгілеу) қозғаушы ақпарат бұйрық, кеңес беру, өтініште көрсетіледі. Ол қандай да бір істі ынталандыруға есептелген.

Констатациялау (белгілеу) ақпараты хабарлама түрінде беріледі, ол түрлі білім беру жүйелерінде орын алады, мінез-құлықтың тікелей өзгеруін болжамайды, дегенмен, соңында, әрі осы жағдайда адами қарым-қатынасының жалпы ережелері әрекет етеді. Кез келген ақпараттың берілуі белгінің, дәлірек айтқанда, белгілер

жүйесі арқылы немесе белгілер жүйесінің көмегімен болуы мүмкін. Коммуникативтік үдерісте қолданылатын бірнеше белгілер жүйесі бар. Белгілер жүйесінің түріне байланысты ауызша коммуникацияны ажыратады (белгілер жүйесі ретінде тіл, сөз қолданылады) және таңбалы ақпарат коммуникациясы қолданылады (түрлі тілдік емес белгілер жүйесі қолданылады). (Выготский, 1960) [8].

Сөздің негізінде белгінің бір түрлерін қолдана білу, ал нақтырақ айтқанда, белгілік нышандарды қолдана білу машығы жатыр. Белгі деп (материалдық білім) оның делдалдығы арқылы ойды біреуге белгілі бір бағытта бағыттау мақсатымен енгізілген құбылысты айтамыз (белгі не нәрсеге тиісті болса, соған). Белгі неге тиісті болса, яғни, ол ойдағы ойды білдірсе, оны белгінің мағынасы деп атайды. «Ай» сөзінің мағынасы «Жердің табиғи серігі» деген мағынаны білдіреді», қуаныш» сөзі – күшті әрі жағымды сезімді білдіреді, бұл сезім қандай да бір істі ойдағыдай сәтті аяқтағанда, сүйікті адаммен кездескенде пайда болады.

Таңбалы қарым-қатынаста барлық амал-тәсілдердің (құралдардың) жиынтығы төмендегідей қызметтерді орындауға бағытталған: сөзді толықтыру, коммуникативтік үдерісте әріптестердің эмоционалдық жағдайының берілу жолдары. Негізгі амал-тәсілдеріне бет қимылы, пантомимика, ымдау, ишарат кіретін белгілер жүйесін атауға болады (Гагарин, 1988). [9; 221].

Белгінің паралингвистикалық және экстралингвистикалық жүйелері ауызша коммуникацияға «қосымшалар» ұсынады.

Паралингвистикалық жүйе – бұл вокалдандыру жүйесі (дауыс сапасы, дауыс көлемі, үндестілік). Экстралингвистикалық жүйеге сөзге кідіріс жасау, басқа да дақтар жасау кіреді (мысалы, жөтелу, жылау, күлу). Бұл толықтырулардың барлығы ақпараттың семантикалық маңыздылығын арттырады, бірақ қосымша сөздердің қосылуымен емес, «сөз маңайындағы» амал-тәсілдермен жұмсалады. Коммуникативтік үдерістегі кеңістік пен уақытты ұйымдастыру белгі жүйесіне кіреді, коммуникативтік жағдаяттардың компоненті ретінде жүктемені алады. Солай, әріптестердің бір-біріне бетпе-бет жайғасуы байланыстың туындауына мүмкіндік береді, сөйлесушіге деген ілтипатты, назар аударуды білдіреді, сонымен қатар, адамның соңынан жекіру жағымсыз мағынаны білдіреді. Қарым-қатынасты ұйымдастырудың кейбір кеңістіктік түрлерінің артықшылығы эксперимент түрінде дәлелденген (коммуникативтік үдеріс бойынша

екі әріптестің, сол сияқты, көпшілік аудиторияда) (Герасименко, 1997) [10].

Дәл сол сияқты, түрлі субмәдени қарым-қатынастың уақытша сипатында жасалған кейбір көрсеткіштер ақпараттың семантикалық мәніне қосымша ретінде көрінеді.

Дипломатиялық келіссөздерге уақытында келу әңгімешіге деген құрметті білдіреді. Керісінше, кешігіп келу құрмет көрсетпеудің белгісі ретінде түсініледі. Кейбір арнайы салаларда (бәрінен бұрын, дипломатияларда кешігіп келушілерге) түрлі мүмкіндіктегі «кіру рұқсаты» әзірленген.

Қарым-қатынастың кеңістіктік және уақытша нормаларын ұйымдастырумен айналысатын арнайы ғылым – проксемика, қазіргі уақытта қолданыста бар үлкен эксперименттік материал. Проксемиканы «кеңістіктік психология» деп атайтын, проксемиканың негізін салушы Э. Холл жануарлардағы қарым-қатынастың кеңістіктік ұйымдастырылу түрін зерттеді. Адам коммуникация жағдайында сырластық қарым-қатынастың ерекше әдісі оның кеңістігін ұйымдастыруды оқып-үйрену негізінде ұсынылған. Э. Холл анықтаған, мысалы, америка мәдениетіне тән, адамның әріптесімен қарым-қатынас жасаған кездегі оған жақындау мөлшері төмендегідей: сырластық арақашықтық (0-45 см); дербес арақашықтық (45-20 см); әлеуметтік арақашықтық (120-400 см); көпшілік арақашықтық (400-750 см). Бұлардың әрқайсысына қарым-қатынас жасаудағы өз жағдаяты тән. Бәрінен бұрын түрлі пікірталастық топтардың қызметінің жегістігін талдауда бұл зерттеулердің үлкен қолданбалы мағынасы бар (Зинченко, 1983) [11].

«Қарым-қатынастың интерактивті жағы» – бұл адамдардың өзара қарым-қатынасын, олардың біріккен қызметінің тікелей ұйымдастырылуымен байланысты, қарым-қатынас компонентінің сипаттамасын білдіретін термин. Коммуникативтік үдеріс біріккен қызмет негізінде пайда болады, бұл қызмет түрінде біліммен және ой-пікірлерімен алмасу мынаны сөзсіз болжайды, яғни қол жеткізілетін өзара түсінушілік жаңа біріккен әрекеттерде қызметті әрі қарай дамытуда, оны ұйымдастыруда жүзеге асырылады. Әрі қарай оның қатысушыларына тек қана ақпараттарымен алмасуы ғана аса маңызды мәселе емес, сонымен қатар «іс-әрекеттерімен алмасуды» ұйымдастыру, оларды жоспарлау да аса маңызды. Осымен байланысты іс-әрекеттің бір-біріне қарама-қарсы негізгі 2 типі анықталады: кооперация және бәсеке (Лопес, 2006) [12].

Кооперация мен бәсекеден басқа келісім мен дау-жанжал, бейімделу мен оппозициялар, ассоциациялар мен диссоциациялар туралы да айтылады. Бұл түсініктерден қарым-қатынастың түрлерінің бөліну қағидаты көрініп тұр. Бірінші жағдайда біріккен қызметті ұйымдастыруға мүмкіндік беретін көріністер талданады, көз-қарас бойынша олар «позитивтік» (жағымды) болып саналады. Екінші топқа біріккен қызмет түріндегі құлауға жақын, әлсіреп шайқалған іс-әрекет жатады, бұл қарым-қатынаста белгілі бір кедергілер болады.

Кооперация немесе кооперативтік іс-әрекеттер қатысушылардың жеке-дара күштерінің үйлесімін белгілейді. Кооперация – оның ерекше табиғатынан туған біріккен қызметтің қажетті элементі. Кооперативтік қарым-қатынастың «тығыздығының» маңызды көрсеткіштері оған үдерістің барлық қатысушыларының қосылуы болып табылады (Маркова, 1996) [13; 308].

Қарым-қатынастың басқа типі – бәсекеде – көбінесе талдау оның неғұрлым ашық формасында шоғырланып көрінеді, мұнда оппоненттердің (өзара қарым-қатынас субъектілерінің) көзқарастары мен пікірлері, ұстанымы, мүдделері, мақсаттарының қақтығысы, дау-жанжал көрініс береді. Кез келген дау-жанжалдың негізінде жағдаят жатады, ол жағдаяттарға қандай да бір сылтау бойынша екі жақтың қарама-қайшылық ұстанымдары кіреді немесе дәл осы жағдайда жетістікке жету құралдары немесе мақсаттарының қарама-қарсылығы немесе оппоненттердің мүдделерінің, тілектерінің сәйкес келмеуі жатады. Дау-жанжалдар көбінесе болжаусыз, аяқ-астынан шыққан жағдаятқа байланысты туады. Көбінесе оларға сыни сипатта берілген жағымсыз бағалар әсер етеді. Сондықтан мұндай жаман баға бермеу керек, ал егер берсеңіз, өте сақ болып байқап беру керек. Д. Карнегидің айтуынша, сын «мақтаншақтың жерқоймасында жарылатын жарылысты шақыруы мүмкін қауіпті ұшқын». Әрі қарай ол кеңес береді: «Адамдарды кінәлағанша, одан да оларды түсінуге тырысайық, неге олар басқаша емес, солай жасайды». Әңгімелесушінің сынмен байланысты іс-әрекетінде кикілжің жағдаяттар туғанда, ең бастысы, байсалды болып, өзін-өзі ұстауы керек, бірде сынды тоқтату керек, наразылық тудырған себептерді әділ шешуге тырысу керек және кез келген тәсілмен шиеленіскен жағдайды жұмсарту керек. Кикілжіңді алдын алудың жақсы тәсілі – әңгімелесушіні тыңдай білу. Неғұрлым әңгімелесушіге ойындағысын айтуға мүмкіндік берілсе, соғұрлым оның ықыласы мен

сенімі көбінесе соған байланысты болады. Сол кезде, психологтардың зерттеу мәліметтері бойынша адамдардың тек 10%-ы ғана келіспеушілік туған жағдайда екінші адамды тыңдай алады.

Өзара әрекеттестіктің түрлі типтеріне талдау жасауда өзара әрекеттестіктің сол немесе басқа түрі аясында берілетін қызметтің мазмұны мәселесі аса маңызды болып саналады, себебі олар әр түрлі болады. Педагогика ғылымында адами тұлғаны қалыптастыруда педагогикалық акмеология арқылы өзара әрекеттестіктің кооперативтік түрін тек қана өндіріс жағдайында ғана емес, сонымен қатар қандай да бір бей-әлеуметтік жүзеге асыруда белгілеуге болады. Адамның қарым-қатынастарда құқыққа қайшы әрекеттерде көрінеді, (мысалы, біріккен тонауда, ұрлықта). Сондықтан, кооператив – әлеуметтік-жағымсыз қызметте ынталандыруларды қажет ететін қарым-қатынастар емес, керісінше, әлеуметтік қызметтің кикілжің жағдаятында жағымды болып бағалануы мүмкін.

Бір адамды басқа адамға қабылдау үдерісі қарым-қатынастың міндетті құрамдас бөлігі болып саналады, оны әлеуметтік естілік деп атайды. Адам қарым-қатынаста әрқашанда жеке тұлға болып саналғандықтан ол басқа адам болып та қабылданады – қарым-қатынас бойынша серіктес, сол сияқты, жеке тұлға. Сыртқы мінез-құлқы негізінде адам басқа адамды «оқи алады» оның сыртқы мәліметтерінің мағынасын ашады. Осындайда туындайтын әсер қарым-қатынас үдерісінде аса маңызды реттеуші рөл атқарады. Біріншіден, басқа адамды танып-біле отырып, танып-білуші жеке тұлғаның өзі де қалыптасады. Екіншіден, басқа адамды дәлдікпен оқи білсе, онымен келісілген іс-әрекетінде жетістікті ұйымдастыра білу соған байланысты болады. Басқа адам туралы түсінік жеке адамның сана-сезімінің деңгейімен тығыз байланысты: басқа адам неғұрлым толық ашылса (көп мөлшерде және неғұрлым терең сипаттамаларда) соғұрлым өзі туралы да түсінік-ұғым толық болады (Бим-Бад, 2002) [14].

Басқа адамды танып-білу барысында бір мезгілде бірнеше үдеріс жүзеге асырылады: басқа адамды эмоционалды бағалау, оның қылықтарының құрылымын түсінуге тырысу, өз мінез-құлқының стратегиясын құру. Дегенмен, бұл үдерістерге кем дегенде 2 адам қосылса, оның әрқайсысы белсенді субъект болып табылады. Олай болса, өзінді басқа адаммен салыстыру екі жақтан жүзеге асырылады: әріптестердің әрқайсысы өзін басқаға ұқсатады. Яғни, өзара әрекеттестіктің стратегиясын құруда

әрқайсысына тек қана қажеттілікті, дәлелді, мақсатты есепке алмау керек, сонымен бірге басқа адам оның қажеттілігін, дәлелін, мақсатын қалай түсінеді, соны да есепке алу керек. Мұның бәрі мынандай қорытындыға әкеледі: басқа адам арқылы өзінді сезінуді талдаудың 2 жағы бар: идентификация (сәйкестендіру) және рефлексия. Бұл түсініктердің әрқайсысы арнайы талдауды қажет етеді.

Идентификация дегеніміз не? Басқа адамды түсінудің ең қарапайым әдістерінің бірі өзінді оған ұқсату (сәйкестендіру) болып табылады. Бұл, әлбетте, жалғыз әдіс емес, бірақ, өзара әрекеттестіктің шын жағдайларында адамдар осындай әдістерді пайдаланады, яғни серіктестің ішкі жағдайын болжауды өзінді оның орнына қойып көру негізінде құруға болады.

Сәйкестендірумен мағынасы ұқсас құбылыс – эмпатиямен де тығыз байланыс орнатылған. Эмпатия да басқа адамды қабылдаудың ерекше тәсілі ретінде анықталады. Мұнда өзара түсінушілік кезінде орын алатын басқа адамның мәселесін тек ойлау ғана емес, сонымен қатар оның мәселесіне эмоционалды түрде үн қосып, пікір айтуға ұмтылыс бар. Эмпатия осы сөздің қатаң мағынасында түсінушілікке қарама-қарсы қойылған болуы керек: эмпатия – бұлаффефективтік «түсінік». Эмпатияның табиғаты мынада болып көрінеді, яғни қарым-қатынастағы серіктестіктің, басқа адамның жағдайы қаншалықты «сезіледі», соншалықты «толығымен мұқият ойластырылмайды». Эмпатияның механизмі белгілі бір жағдайларда сәйкестендіру механизмімен ұқсас: одан да, мұнда да өзінді басқа адамның орнына қойып көре білу, түрлі заттарға оның көзқарасы тұрғысынан қарап көру әдеті бар. Дегенмен, заттарға біреудің көзқарасымен қарау осы адаммен өзінді бірдей деп санау, теңдестіру міндетін білдірмейді. Егер, мен өзімді біреумен бірдеймін деп санасам, онда мен өз мінез-құлқымды «басқа» адам қалай құрды, солай құруым керек дегенді білдіреді. Егер мен оған эмпатия білдірсем, онда мен оның мінез-құлқын назарыма аламын (оған аяушылықпен, сезімталдылықпен, тілектестікпен) қараймын, бірақ өзімнің жеке мінез-құлқымды басқаша құра аламын. Екі жағдайда да басқа адамның тәртібін «есепке» алу көрініп тұрады, бірақ бірлескен іс-әрекеттің нәтижесі әр түрлі болады: қарым-қатынас бойынша әріптестің ұстанымына тұру, оны түсіну – бір іс; оның көзқарасын есепке алу, бірақ өзіңше іс-әрекет жасау – басқа іс (Кларин, 1989) [15].

Рефлексия дегеніміз не? Қарым-қатынас сипатының көзқарасымен қарайтын болсақ,

қарастырылған екі нұсқа тағы бір сұрақтың шешімін талап етеді: «басқа», яғни, қарым-қатынас бойынша әріптесім мені қалай түсінеді? Сіздің өзара әрекеттестігіңіз осыған байланысты болады. Басқаша айтқанда, бірін-бірі түсіну үрдісі рефлексияның пайда болуымен «қиындайды». Рефлексияға қарым-қатынас бойынша әріптестің жеке тұлғаны қалай қабылдағанын сезіну түсінігі жатады. Бұл енді тек қана басқаны білу немесе түсіну емес, сонымен қатар білу, яғни басқа адам мені қалай түсінеді, бір-бірімізді айнадағыдай көрудің өзінше бір еселенген көрінісі.

Нәтижелер мен талқылау.

Адамдарды дұрыс қабылдау мен бағалауға кедергі келтіретін кейбір фактілер бар. Олардың кейбіреулерін көрсетейік:

1. Қарым-қатынас жасау жағдайын төмендегі көрсетілген белгілер бойынша айыра алмау:

– белгілі бір жағдайларда адамдардың қарым-қатынасының мақсаттары мен міндеттерін;

– олардың ниеттерімен себеп-дәлелдерін, уәждерін;

– алға қойылған мақсатқа жету үшін сәйкес келетін мінез-құлық түрін;

– істің жағдайы мен адамдардың олардың соңынан бақылап-байқау мерзіміндегі өзін-өзі сезіну сезімдері, көңіл-күйі.

2. Басқа адамды қабылдау мен бағалау үдерісі шын мәнінде басталғанға дейін бақылаушыда алдын ала қойылған мақсаттың, бағаның, сенімнің болуы. Мұндай мақсаттар, әдетте, «Мұны қарайтын, бағалайтын несі бар? Мен мұны онсыз да білемін» деген сияқты талқылаудан көрінеді.

3. Бақыланатын адамның алдын ала белгілі бір категорияға жатқызылуына сәйкес қалыптасқан стереотиптердің болуы. Мысалы: «Барлық ұлдар дөрекі», «Барлық қыздар шынайы емес».

4. Бағаланатын адамның жеке тұлғасы туралы ол адам туралы анық, сенімді, мейлінше толық ақпарат алмай тұрып алдын ала қорытынды жасауға ұмтылыс. Солай, кейбір адамдар адамды бірінші рет кездестіргеннен немесе көргеннен кейін бірден дайын қорытынды (пайымдау) жасайды.

5. Басқа адамдардың пікірін тыңдау әдетінің немесе тілегінің болмауы, ол туралы тек өзінің алған әсеріне сеніп, соны қорғап қалу, өз пікірін қуаттау.

6. Уақыт өтсе де шынайы себептер бойынша адамдарды қабылдау мен бағалауда өзгерістердің болмауы. Мысалы, ол адам туралы жаңа ақпараттар пайда болса да, ол адам туралы пікірі

мен бұрын айтылып кеткен сөзінің өзгермеу жағдайы (Рапацевич, 2001) [16; 928].

Каузалдық атрибуция. Бір-бірін неғұрлым терең түсіну үшін ақпараттың тапшылығы жағдайында адамдар бір-бірін қалай қабылдайды және қалай бағалайды – бұл каузалдық атрибуцияның көрінісі болып табылады. Бұл құбылыс тұлғааралық қабылдаудың субъектісімен түсінуді көрсетеді, яғни жай, қарапайым адамдарға жағымсыз қасиеттерді, ал бірегей адамдарға жағымды, оң қасиеттерді жапсырады. Каузалдық атрибуцияның үрдістері адамдардың бір-бірін түсінуге әсер ететін төмендегідей заңдылықтарға бағынады:

1. Оқиғалар, бақылаушыға бұрыннан белгілі құбылыстар жиі қайталанса және үнемі болып отырса, оны құбылыстың болуы мүмкін себептері ретінде қарастырады.

2. Егер біз түсіндіргіміз келетін қылық әдеттегідей емес болса және ол қандай болмасын өте сирек кездескен оқиға болса, шүбәсіз біз оны жасалған амал-әрекеттің негізгі себебі сол деп санауға бейімбіз.

Бірінші кезеңде каузалдық атрибуцияны зерттеуде әңгіме тек басқа адамның мінез-құлқын түсіндіру, пайымдау туралы болды. Кейіннен мінездеме жіктемелерінің неғұрлым кең түрдегі түсіндіру тәсілдері оқып-зерттеле бастады: ой-пиғыл, сезім, жеке бас қасиеттері. Ерекше құбылыс (феномен) адамға басқа адам туралы ақпарат аз болған жағдайда жазылады.

Бұл үрдіс 2 көрсеткішке байланысты болады. Амал-әрекет түрінің дәрежесіне және әлеуметтік «қажеттілік» немесе «қажеттілік емес» дәрежесіне байланысты.

Бірінші жағдайда типтік мінез-құлық рөлдік үлгілермен берілген факт ретінде көрсетіледі, сондықтан оны түсіндіріп, талдап беруге жеңіл келеді.

Керісінше, өте сирек кездесетін мінез-құлық түрлі көптеген жағдайларды түсіндіріп, талдап беруді қажет етеді, демек, оның себептері мен сипаттамаларын тіркеп жазуға үлкен еркіндік, кеңшілік береді. Дәл сол сияқты екінші жағдайда да әлеуметтік «қажеттіліктің» астарында әлеуметтік, мәдени нормаларға сәйкес келетін мінез-құлық түсіндіріледі, сондықтан салыстырмалы түрде жеңіл және сөзсіз түсінікті. Мұндай нормалар бұзылған жағдайда (әлеуметтік «қажеттілік емес» мінез-құлық) болуы мүмкін түсініктердің ауқымы ұлғаяды.

Заманауи педагогикалық акмеологияның маңызды түсініктерінің бірі кәсіби-педагогикалық

қарым-қатынас түсінігі болып табылады:

– педагогтар мен тәрбиеленушілердің негізгі әлеуметтік-психологиялық өзара әрекеттестігінің жүйесі, амал-тәсілдері, әдет-дағдылары, машықтары, яғни оның мазмұны ақпараттармен алмасу, тәрбиелік ықпал жасау, түрлі коммуникативтік құралдардың көмегімен өзара әрекеттестікті ұйымдастыру болып табылады;

– педагогтың эвристикалық әдістерді пайдалану арқылы коммуникативтік міндеттерді үнемі шешуі; коммуникативтік міндеттер 2 түрлі болады – жалпы коммуникативтік міндеттер (алдын ала жоспарланған) және ағымдағы коммуникативтік міндеттер (сабақ, іс-шаралар барысында туындайтын);

– екі бағытта дамитын, тұтас педагогикалық үдерістегі оқытушының білім алушылармен кәсіби қарым-қатынасы: білім алушылармен қарым-қатынасты ұйымдастыру және оқу ұжымында қарым-қатынасты басқару.

Сөйтіп, педагог үшін қарым-қатынас дегеніміз – білім беру және тәрбиелік қызметі үдерісінде жүзеге асырылатын адамдардың өзара әрекеттестігі. Педагогикалық қарым-қатынастың түрлері:

– тұлғааралық, топтық, бұқаралық (қатысушылардың саны);

– байланысушылық-дистанттық (коммуниканттардың ережесі бойынша кеңістікте және уақытта);

– тура, тікелей-жанама (қандай да бір «жанама аппараттың» қолда болуы немесе болмауы);

– монологтық-диалогтық (ауыспалы немесе тұрақты ұстанымға байланысты);

– мен айтушы және сен – тыңдаушы);

– ауызша-жазбаша (тілдің жүзеге асырылу түріне қарай);

– ауызша, сөзбен – таңбалы (қарым-қатынастың ауызша, сөздік және сөздік емес түрлерін пайдалану);

Оқытушының жеке басының сапасы қарым-қатынастың өнімділігі, нәтижелілігі үшін қажет:

– басқа адамның психологиясын білу (оның құндылықтарын, арман-мұраттарын, бағыттарын, қажеттіліктерін, мүдделерін, талаптану деңгейлерін);

– адамға әлеуметтік нұсқама (установка) беру (аттракция);

– білім алушыларды сөзсіз қабылдау – алдын-ала құрметтеу қағидасы;

– зерделілік пен ықыластылықты, байқағыштықты, ақыл-есті, ойлауды, интуицияны (ішкі түйсік, сезгіштік) елестетуді дамыту;

– эмоционалдық өрісінің тәрбиелілігі;

– бірге мазасыздана білуі және жан ашуы, эмпатияға дайындығы; жеке бас ерекшеліктерімен жекеше – психологиялық ерекшеліктері;

– басқа адамдармен қарым-қатынас кезіндегі жалпы мінез-құлқы;

– өзін-өзі бағалауы, педагогикалық рефлексия (басқа адамға дұрыс көзқараспен қарау икемділігіне мүмкіндік береді);

– коммуникативтік икемділік – қарым-қатынасқа түсу икемділігі, коммуникацияның жаңа тәсілдерін таңдай білуі немесе құра білуі;

– қарым-қатынас техникасын иеленуі;

– тілдік дамуы;

– педагогикалық интуициясы (ішкі түйсігі);

Педагогикалық қарым-қатынас икемділігі (шеберлігі):

– өзін қызығушылықпен және көңіл қойып тыңдауға мәжбүр етуі;

– басқаларды ынта-жігермен, ықыласпен, қызығушылықпен тыңдауы, әңгімелесушіден басқа жаққа алаң болмауы, көңіл қойып тыңдауы;

– педагогикалық қызметінде ұтымды және эмоционалды ақыл-ой, парасатты, сезімді үйлестіруі талапшылдық, ақжүректілікті және сенім ахуалын құру;

– оқу және тәрбие міндетін үйлестіру;

Қарым-қатынастағы қабылдау (түйсіну) кедергілері (тосқауыл):

– (даңққа бөленген; құрметке бөленген деген мағана береді) әсері – адамның әлі білінбеген барлық жеке қасиеттері, іс-әрекеттері мен қылықтары туралы жалпы бағалау әсерінің таралуы: ерте қаланған түсінік адамды шын мәнінде танып-білуге кедергі келтіреді (Ол оқу озаты және сондай-ақ, сүйкімді қыз, мен оның сондай ақымақтық іс жасағанына күмән келтіремін);

– алғашқы әсерлену – адамды алғашқы көрген кездегі әсерімен қабылдау мен бағалауда алдын ала келісіп алу қате болуы мүмкін;

– бастапқы әсер – танымайтын тәрбиеленушіні немесе таныс емес топты ерте білген ақпарат бойынша қабылдау немесе бағалау да үлкен мән беру (бұл сұмдық немесе керемет топ, деп тұрғаны бойындағы қабілетіне күдік тудыру бағалауды айтады, онда жұмыс істеуге сіз қалай келістіңіз);

– жаңашылдық әсері – таныс адамды бағалау мен қабылдауда өте кеш түскен ақпаратқа үлкен мән беру;

– жобалау әсері – өзінің бедел-құрметін тартымды тәрбиеленушілерге немесе басқа адамдарға, өзінің кемшіліктерін тартымсыз адамдарға теліп қою.

– стереотиптеу әсері – тұлғааралық қабылдау үдерісінде адамның тұрақты бейнесін пайдалану;

– адамның бейнесін дәл, нақты бермеу қате түсініктерге әкеледі (Ол толық емес жанұядан ба? Ол сотқар және оның тәрбиесі қиын болар).

Қарым-қатынас типтері:

– әмірлі, өктемді – авторитарлық өзара әрекеттесушілік;

– айлы-шарғы жасау – өзінің ниеті бойынша жетістікке жету мақсатымен серіктестікке әсер ету (жоспарын жасырын жүзеге асыру);

– диалогтық-тең құқылы, продуктивтік субъектілік қарым-қатынас.

Педагогикалық акмеологияны зерттеу нәтижесінде педагогтың кәсіби іс-әрекетін жүзеге асырудағы қарым-қатынастағы сөйлеу мәдениетіне, әдептілік, мұғалімнің сыпайылық, толеранттық дегеніміз біріншіден кәсіби іс-әрекетіндегі педагогикалық қарым-қатынастағы іс-әрекеті, екіншіден ұстаздың тұлғалық іс-әрекеті, үшіншіден мұғалімнің этнопедагогикалық құзыреттілігі, мұғалімнің этикеті, педагогикалық мәдениеттің, біліктіліктің шығу шыңы деп ғылыми тұжырым жасалынды.

Педагогтың сөйлеу мәдениетінің үш аспектісі:

– сөйлеу мәдениетінің нормативтік (нормалы, дәстүрлі) аспектісі (сөз сөйлеу дұрыстығы ауызша және жазбаша сөйлеудің лексикалық, грамматикалық, акцентологиялық, орфоэпиялық, стилистикалық, орфографиялық, пунктуациялық нормалары сөйлеу мәдениетінің коммуникативтік аспектісі);

– сөздің мәнерлілігі (сөздің орындылығы мен тазалығы, анықтығы мен дәлдігі, қысқалығы, мәнерлілігі мен сөз байлығы, логикалылығы, эмоционалдығы, даралығы);

– сөйлеу мәдениетінің этикалық аспектісі (қарым-қатынас әдептілігі мен әуезділігі, тілдік этикет, қарым-қатынастың тұрақты қалыптары);

– әдептілік, сыпайылық – бұл адамның мінез-құлқын сипаттайтын моральдық сапа, яғни адамдарға деген құрмет күнделікті өмірінде нормаға айналған мінез-құлық және ол айналасындағылармен қарым-қатынаста әдетке айналған тәсіл (салыстырыңыз: дөрекілік, әдепсіз, көргенсіз, тәкаппарлық, тұрпайылық, арсыздық, ұятсыздық – адами қасиеттеріннен айырылған адам тұлғасы, қоғамдағы педагогикалық қарама-қайшылық);

– әдептілік түрлері – жылы, шырайлы, сыпайы, биязы, әдепті, өнегелі, құрмет көрсетушілік, сыпайылық, кішіпейілділік, инабаттылық, қошеметтеушілік.

Толеранттық – адамның жағымды адамгершілік қасиеті, басқа адамның мінез-құлқындағы сенімдерге, ой-пікірлерге шыдамдылық көрсету құндылығы (күнделікті шыдамдылық, діни шыдамдылық, этникалық шыдамдылық, зияткерлік шыдамдылық, коммуникативтік төзімділік).

Сөйлеу этикеті – барлық қоғам мүшелері үшін міндетті өзіне тән халықтық, тілдік қалыптарда тұрақты белгіленген, сонымен бірге бір мезгілде тарихи өзгермелі қоғаммен жасалған тілдік тәртіп ережесі (Фром, 1993) [17].

Қорытынды

Бұл мақалада педагогика ғылымындағы педагогикалық қарым-қатынастарды әлемдегі ғылыми педагогикада жаңа ғылыми «педагогикалық акмеология» ұғымы қарастырылды. Осы жаңа педагогикалық акмеология мәселелері ретінде оқытушылардың психологиялық-педагогикалық біліктілігін арттыру міндетін, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі, педагогика мен психологияның қарым-қатынасы, акмеологияның заманауи жетістіктері арқылы мұғалімнің кәсіби ғылыми педагогикалық қарым-қатынасты дамытып, арттырудың биік шыңына жету акмеологияда мәселе ретінде тек кейбір аспектілері

сипатталады. Сондықтан оқытушылардың ғылыми кәсіби педагогикалық іс-әрекеті мен педагогикалық қарым-қатынас жаңа педагогикалық акмеологиялық ғылыми мәселе ретінде Қазақстанда ғылыми талдау өте аз. Сол себептен әлемдегі педагогикалық акмеология мәселелері кең көлемді және әртүрлі акмеология салалары педагогикалық қарым-қатынас дамуының биік шыңына жетудің нақты бағыттары мен әртүрлі тенденцияларына ғылыми талдау жасалды. Педагогикалық қарым-қатынасты жаңа акмеология мәселе тұрғысынан ғылыми тұрғыда әртүрлі салаларымен қарым-қатынасын бір мақалаға сыйғызу мүмкін емес. Сондықтан педагогикалық акмеологияның әртүрлі салалары бойынша педагогикалық қарым-қатынастардың тек кейбір зерттеулеріне және әртүрлі ұғымдар мен терминдерге ғылыми тұжырым берілді.

Акмеологияда педагогикалық қарым-қатынасты мәселе ретінде мына ұғымдар арқылы ғылыми зерттеу жүргізілді: «құзыреттілік» – оқытушының ғылыми психологиялық және педагогикалық кәсіби іс-әрекеті мен мұғалімнің кәсіби педагогикалық қарым-қатынасы педагогикалық біліктіліктің биік шыңына жету мәселе ретінде қарастырылып, тек кейбір қарым-қатынас аспектілері ғылыми талданып, қорытынды жасалды.

Әдебиеттер

1. Акмеология: учебник / под общ. ред. А. А. Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2002. – 650 с.
2. Акмеология: учебник / под общ. ред. А.А. Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2004. – 688 с.
3. Акмеология: учебное пособие / А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин. СПб.: Питер, 2003. – 256 с.
4. Блонский П.П. / сост. и авт. предисл. Л.И. Богомолова. – М.: Издательский дом Шалвы Амонашвили, 2000. – 224 с.
5. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А.А. Бодалев. – М.: Флинта; Наука, 1998. – 168 с.
6. Воробьева И.В. Феномен толерантности в контексте педагогического взаимодействия: автореферат диссертации ... кандидата педагогических наук / И.В. Воробьева. – Екатеринбург, 2006. – 24 с.
7. Вульф В.З., Харьков В.Н. Педагогика рефлексии (взгляд на профессиональную подготовку учителя / В.З. Вульф, В.Н. Харьков. – М.: Магистр, 1995. – 112 с.
8. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций / Л.С. Выготский. – М.: Издательство Академия педагогических наук РСФСР, 1960. – 500 с.
9. Гагарин И.С. Письмо к А.Н. Бахметьевой от 09.11.1874 // Тютчев Ф. И. Стихи. Письма. Воспоминания современников. – М.: Правда, 1988. – 221 с.
10. Герасименко Н.Ф. Власть и здоровье нации (Что ожидает Россию в XXI веке) / Н. Ф. Герасименко // Здоровье. – 1997. № 4. – 15 с.
11. История советской психологии труда. Тексты. (20-30-е годы XX века) / под ред. В.П. Зинченко, В.М. Муниповой, О.Г. Носковой. – М.: Издательство МГУ, 1983. – 360 с.
12. Лопес Е.Г. Развитие ключевых компетенций будущих ремесленников в процессе социально-профессионального воспитания: диссертация ... кандидата педагогических наук / Е.Г. Лопес. – Екатеринбург, 2006. – 200 с.
13. Маркова А.К. Психология профессионализма / К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
14. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.

15. Педагогическое наследие (Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г.) / сост. В.М. Кларин, А.Н. Джуринский. – М.: Педагогика, 1989. – 412 с.
16. Современный словарь по педагогике / сост. Е.С. Рапацевич. – Минск: Современное слово, 2001. – 928 с.
17. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. – М.: Республика, 1993. – 442 с.

References

1. Acmeologiya (2002) Publishing house RGGG uchebnik pod obsh. red. A A Derkacha [Acmeology: a manual. under the General editorship of A A. Derkach] Moscow: 650 p (In Russian)
2. Acmeologiya (2003) Saint Petersburg: Peter St Petersburg: Peter uchebnoe posobie pod obsh red A.A Derkach VG Zazykin [Acmeology: textbook A.A Derkach VG Zazykin] 256 p (In Russian)
3. Acmeologiya (2004) Publishing house RGGG uchebnik pod obsh red A.A. Derkacha [Acmeology: a manual. under the General editorship of A A Derkach] Moscow 68 (In Russian)
4. Blonskii. P. (2000) Publisher's House Shalva Amonashvili, comp. iavt. [Foreword Bogomolova Moscow L.I.224 h. (In Russian).
5. Bodelev A.A. (1998) Flinta; Nauka Vershina v razvitii vzroslogog cheloveka: kharakteristika I usloviya dostizheniya [The pinnacle in adult development: characteristics and conditions of achievement]. A.A. Bodeev Moscow: 168 pp (In Russian).
6. Fromm E (1993) Psychoanalysis i etika [Psychoanalysis and ethics. E. Fromm] Moscow. Republic 442 p. (In Russian)
7. Gagarin I.S Pismo K.N (1988) Pravda Bakhmet'evoy by 09.11.1874. Tyutchev F.I. Stihi. Pisma [The burial of the contemporaries] Moscow: 221 pp (In Russian).
8. Herasimenko N.F (1997) Vlast' i zdorov'e natsii (Chto ozhidaet Rossiyu v XXI veke) [Health care No: The Power of Health] (What Russia Expects in the XXI Century). N.F Gerasimenko. Health 415 p. (In Russian)
9. Istoriya sovetskoi psikhologii truda. Teksty. (20-30 - e gody XX veka) (1983). pod red. B B.P.Zinchenko V.M.Munipova, O. G. Noskovoi. [The history of Soviet psychology of labor. Texts. (20-30s of the XX century) / ed. V. P. Zinchenko, V. M. Munipova, O. G. Noskova.] Moscow: Publishing house of Moscow state University 360 p. (In Russian).
10. Lopes E.G. (2006) Razvitie kluchevykh kompetentsii budushikh remeslennikov v processe socialno-professionalnogo vospitaniya. [Development of key competencies of future artisans in the process of social and professional education] dissertation ... of the candidate of pedagogical Sciences. E. G. Lopes. Yekaterinburg, 200 pp (In Russian).
11. Marqova A.K (1996) Psikhologiya professionalizma [Psychology of professionalism /K. Markov.] Moscow. International humanitarian Foundation "Znanie», 308 p. (In Russian)
12. Pedagogical encyclopedic dictionary (2002) Pedagogicheskii enciklopedicheskii slovar. gl. red. B.M.Bim-Bad. [Big Russian Encyclopedia] Moscow: great Russian encyclopedia 528 p (In Russian).
13. Pedagogicheskoe nasledie (1989) [Pedagogical heritage (J. A. Comenius, Locke, D., J.-J. Russo, I. G. Pestalozzi) comp. V. M. Klarin, A. N. Dzhurinsky.] Moscow: Pedagogy 412 p (In Russian)
14. Sovremennyi slovar po pedagogike (2001) [Modern Dictionary of pedagogy] comp. E.S. Rapatsevich. Minsk. The Modern Word 928 p. (In Russian)
15. Vorobyeva I.B. (2006) I.B.Vorobyeva. The phenomenon of tolerance in the context of pedagogical interaction [The phenomenon of tolerance in the context of pedagogical interrelation] aftoref. of the dissertation Candidate of pedagogical science, Ekaterinburg: 24 p. (In Russian).
16. Vygotsky L.S (1960). Razvitie vysshikh psikhicheskikh funktsii [Development of higher mental functions. L. S. Vygotsky. Moscow] Publishing house Academy of pedagogical Sciences of the RSFSR 500 p. (In Russian).
17. Wolof Z. Kharinkev N. (1995) Pedagogika refleksii (vzglyad na professionalnuyu podgotovku uchatelya) [Master Pedagogical Reflexion (Looking at the professional training of the tutor)] [B.Z Wulfov V.N. Kharkin] Moscow. 112 p. (In Russian).